

№ 12 (509)
Сакавік 2014 года

Краязнаўчая газета

Выдаецца з красавіка 2003 года

www.bfk.by

У нумары:

- ☞ **Імя вуліцы: у гонар Міхаіла Хонінава –** стар. 3
- ☞ **Год 1914-ы: фартыфікацыі на Пастаўшчыне –** стар. 4
- ☞ **Рэгіён: перапечкі, боклі ды іншыя стравы Клімавіччыны –** стар. 6

Працы Алеся РОДЗІНА

Канферэнцыя

Забытыя на Радзіме

22 сакавіка 1773 года Тадэвуш Рэйтан і Самуэль Корсак на сейміку Наваградскага ваяводства былі абраныя дэпутатамі на сейм Рэчы Паспалітай у Варшаве. Да гэтай гістарычнай падзеі і была прымеркаваная навукова-практычная канферэнцыя «Рэйтаны. Гісторыя роду – гісторыя краіны», што прайшла 22 сакавіка ў мінскім Палацы мастацтва. Арганізатары канферэнцыі – Арт-суполка імя Т. Рэйтана. Пра асноўныя тэзісы і тэмы, прапанаваныя арганізатарамі, «Краязнаўчая газета» пісала ў 10-м нумары.

У актавай зале сабраліся даследчыкі і навукоўцы, якія вывучаюць лёс знакамітага роду і гісто-

рыю мясцінаў, звязаных з жыццём і дзейнасцю выбітных асобаў. Канферэнцыя складалася з трох частак: тэарэтычнай, практычнай і забаўляльнай.

У тэарэтычных частках навуковымі напрацоўкамі з прысутнымі падзяліліся Адам Мальдзіс у дакладзе «Тадэвуш Рэйтан – неацэненая Асоба ў беларускім Пантэоне», дзе расправёў пра новыя факты, што датычацца Т. Рэйтана як патрыёта краіны; Алэг Дзярновіч, які прачытаў даклад на тэму «Нашыя абшары: Грамадзянская прастора Рэчы Паспалітай», а Здзіслаў Сіцька (яго родная вёска Пашкоўцы Ляхавіцкага раёна знаходзіцца за 1 км ад вёскі Грушаўка, радзімы Т. Рэйтана) пазнаёміў пры-

З. Юркевіч

сутных з дакладам «Тапаніміка Люнебурга і Лужынцаў. Да пытання паходжання роду Рэйтанаў». Адзін са стваральнікаў арт-суполкі і арганізатар канферэнцыі Зміцер Юркевіч прачытаў некалькі дакладаў: «Гісторыя рэйтаназнаўства», «Радзавод Язэпа Рэйтана, апошняга з роду», «Кароткі жыццярыс Тадэвуша Рэйтана на падставе новых крыніц», «Станіслаў Рэйтан. Згублены пісьменнік» (з артыкуламі аўтара чытачы газеты ўжо мелі магчымасць пазнаёміцца ў папярэдніх нумарах).

Трэці блок – «Прэзентацыя дзейнасці Арт-суполкі імя Тадэвуша Рэйтана» – практычны, які аб'яднаў даклады Андрэя Шулаева «Матэрыяльная нерухомае спадчына роду Рэйтанаў».

Перспектывы рэстаўрацыі. Рэсурс для развіцця рэгіёну», З. Юркевіча «Справаздача аб зробленым». А Ігар Гавін і Алэг Балаш зрабілі акцэнт на кансервацыйнай працы ў капліцы Рэйтанаў у Ляхавічах. Неабходна дадаць, што ў сваім выступе А. Мальдзіс спыніўся на назве суполкі-арганізатара (каб суполка была не толькі «арт», бо не з'яўляецца толькі такой на сёняшні дзень), а таксама адзначыў, што трэба афіцыйна аформіць яе існаванне і стварыць фонд.

Чацвёрты блок быў дыскусійным з прыняццем рэзалюцыі і праглядам некалькіх дакументальных фільмаў: «Суботнік у Грушаўцы», «Обратный отсчёт. Тадэуш Рэйтан – беларускі Дон-Кіхот» і прэм'ерны паказ стужкі «Апошняя з роду Рэйтанаў» рэжысёра А. Ясінскай.

Пытанні на канферэнцыі датычыліся самых розных аспектаў: як звязаных з тэмамі, так і з дзейнасцю маладой суполкі, якая існуе амаль год (яна арганізаваная летась 18 красавіка) і налічвае 5 пастаянных удзельнікаў. На канферэнцыі прысутнічаў і мастак Алесь Родзін, працамі якога была ўпрыгожаная зала.

Увечары дадаткам да канферэнцыі стаў Фестываль эксперыментальнага мастацтва «Дах»-XXIII – «Забытым героям». У мерапрыемстве бралі ўдзел паэты Віктар Шніп, Альгерд Бахарэвіч, Уладзімір Мароз і Яўген Шчарбач. А ў музычнай частцы для глядачоў зайгралі гурты «Абодва», «Ліцьвіны», Капэля Алеся Ляся і інш.

Варта дадаць, што сіламі суполкі выдадзеныя два календары на 2015 год, прымеркаваныя да 275-годдзя з дня нараджэння Т. Рэйтана (іх можна набыць па сабекошце, напісаўшы на электронную скрыню leftthunder@gmail.com).

Наста КАДЫТРЫБ
Фота аўтара

З. Сіцька

А. Дзярновіч

Сакавіцкі «СУНІЧНЫ ДЖЭМ»

Нязвыкла цёплай сёлетняй вясной у творчай прасторы «ЦЭХ», што ў Мінску, адбыўся этна-фэстываль «Сунічны джэм». І чарговы раз гэта стала пацвярджэннем таго, што этнічная музыка нават у XXI камп'ютарызаваным стагоддзі карыстаецца папулярнасцю. Зрэшты, нават спіс удзельнікаў фэсту не мог не выклікаць зацікаўленасці.

Гурт «Ceilidh Ceol» выконваў ірландскія песні, граў джыгі і полькі, пад якія так добра танчыць, – і слухачы рабілі гэта з захапленнем. Напэўна, нельга дакладна высветліць, чаму менавіта ірландскія спевы карыстаюцца ў Беларусі такой любоўю. Але можна дапусціць, што ў краінаў з падобнай гісторыяй і песні падобныя. Тым больш што пад час выступлення музыкі казалі: «А па-беларуску гэта гучыць прыблізна так...» – і ірландскія песні рабіліся вельмі зразумелымі беларусам.

Спрадвечныя беларускія спевы выконвала этнічная спявачка і кампазітар Ірэна Катвіцкая. Матэрыял для сваіх кампазіцыяў яна збірае ў этнаграфічных экспедыцыях па Беларусі.

Цікавасць выклікалі ў слухачоў і індыйскія спевы-мантры ў выкананні гурта «Soulkitchen» – па-ўсходняму нетаропкія, спакойныя, медытатывныя. Спалучэннем этнічных спеваў розных краінаў і музыкі, якая гучыць унутры кожнага чалавека, былі названыя кампазіцыі гурта «Нагуаль». Цягам яго выступлення можна было згадзіцца або не пагадзіцца з гэтым, прыслухоўваючыся да музыкаў і да сябе.

Зусім не хацелі слухачы адпускаяць са сцэны музычна-вандроўны аркестрык «Vugar». За даволі кароткі тэрмін ён паспеў займець нямала прыхільнікаў. Гэта можна патлумачыць і немалой колькасцю канцэртаў, у якіх удзельнічае гурт, і высокім узроўнем саміх песень, а таксама імкненнем захаваць спевы такімі, як яны дагэтуль гучаць у беларускіх вёсках. Сваё выступленне музыкі пачалі з песні «Хадзіў Раёк...» з кружэлкі «Пад ясну зарыцу (Песенна-абрадавая традыцыя Мёршчыны па матэрыялах аўдыякалекцыі Сяргея Панізьніка. Запіс 1968 – 1969 гадоў)». Дарэчы, аўтар запісаў таксама прысутнічаў у зале.

І калі на першым этна-фэсце «Сунічны джэм» сабраліся толькі беларускія гурты і выканаўцы, мяркуецца, што наступнымі разамі ў ім возьмуць удзел і музыкі з іншых краінаў.

Ніна КАЗЛЕНЯ

На фота аўтара:
выступаюць гурты «Ceilidh Ceol» і «Нагуаль»

На тым тыдні...

✓ **19 сакавіка** ў Мастоцкай галерэі Міхаіла Савіцкага пачала працаваць **персанальная выстаўка заслужанага мастака Расійскай Федэрацыі, акадэміка Расійскай акадэміі мастацтваў Нікаса Сафронова**.

Выстаўлена 100 працаў жывапісу і графікі, створаных з канца 1990-х да 2013 г. Гэта творы розных жанраў: пейзажы, нацюрморты, партрэты, сюжэтныя сюрэалістычныя кампазіцыі, сярод якіх працы, выкананыя ва ўнікальным аўтарскім стылі «Dream vision».

Выстаўку можна наведаць да 5 мая.

✓ **20 сакавіка** ў Нацыянальным гістарычным музеі Рэспублікі Беларусь **адкрылася выстаўка «Іосіф Гашкевіч – дыпламат, вучоны-арыенталіст»**, прысвечаная 200-годдзю з дня нараджэння славутага земляка.

У падрыхтоўцы выстаўкі прынялі ўдзел Міністэрства замежных справаў Рэспублікі Беларусь, Пасольства Японіі ў Рэспубліцы Беларусь, Нацыянальны гістарычны музей Рэспублікі Беларусь, Нацыянальны мастацкі музей Рэспублікі Беларусь, Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі, Расійскі дзяржаўны гістарычны архіў, Архіў знешняй палітыкі Расійскай Імперыі, Нацыянальная бібліятэка Беларусі, кампанія «Japan Tobacco International» у Рэспубліцы Беларусь, а таксама прыватныя калекцыянеры.

Выстаўка будзе працаваць да 25 мая.

✓ **20 сакавіка** ў Рэспубліканскім цэнтры нацыянальных культур аўтарства прайшла **прэзентацыя кнігі твораў Тараса Шаўчэнка «Мастак»** (пераклад на беларускую мову Валера Стралко). Імпрэза прымеркаваная да

200-годдзя з дня нараджэння класіка ўкраінскай літаратуры.

У прэзентацыі ўзялі ўдзел беларускія і ўкраінскія літаратары, а таксама прадстаўнікі ўкраінскай дыяспары ў Беларусі. Арганізатары – Пасольства Украіны ў Рэспубліцы Беларусь і ГА «Саюз беларускіх пісьменнікаў».

✓ **21 сакавіка** ў Нацыянальным гістарычным музеі Рэспублікі Беларусь **адкрылі выстаўку «І рай і боль на Песеннай зямлі»**, на якой упершыню прэзентуецца вялікі комплекс графічных твораў беларускіх мастакоў 1920–1930 гг. этнаграфічнай тэматыкі, што быў сфармаваны ў зборы музея ў тыя часы. Выстаўка працягвае доўгатэрміновы навукова-экспазіцыйны праект установы «У пошуках страчанага», прысвечаны гісторыі музея.

Выстаўка працуе да 20 красавіка.

✓ **21 сакавіка** Дзяржаўны літаратурна-мемарыяльны музей Якуба Коласа **зладзіў літаратурна-музычную вечарыну «Паэзія як прадчуванне...»**, прымеркаваную да Сусветнага дня паэзіі.

Сёлета на імпрэзе ў Доме Коласа прагучалі творы літаратураў народаў свету ў выкананні прадстаўнікоў розных нацыянальнасцяў, якія жывуць, навучаюцца і працуюць у Беларусі: ураджэнца Арменіі, паэта Ганада Чаркязяна, які піша на курдскай, армянскай і рускай мовах; студэнтаў Мінскага дзяржаўнага лінгвістычнага ўніверсітэта – прадстаўнікоў Туркменістана, Турцыі, Сірыі, Лівіі, Кітая, Венесуэлы. Айчынным мастацтва слова прадставіў галоўны дырэктар замежнага вярстання Беларускага радыё паэт Навум Гальпяровіч.

Сувязь з Бацькаўшчынай

«Я перадам для бібліятэкі кнігі...»

У лісце да супрацоўнікаў Уздзенскай цэнтральнай раённай бібліятэкі імя П. Труса **Лідзія Арабей напісала: «... будзеце ў Мінску – заходзьце, я перадам кнігі для Уздзенскай бібліятэкі»**. І вось у сакавіку адбылася гэтая сустрэча.

Лідзія Львоўна помніць сваіх землякоў, але не заўсёды мае магчымасць наведаць родныя мясціны. Нарадзілася яна ў славутай вёсцы Нізак, якая дала беларускай літаратуры Паўлюка Труса і Кандрата Крапіву. Літаратурную працу пачала ў 1946 годзе. І сёння яе праявілі творы з'яўляюцца аднымі з самых яркіх старонак беларускай літаратуры. Чытачы нашай бібліятэкі, асабліва жанчыны, з захапленнем чытаюць яе кнігі «Паласа дажджу», «Пошукі ісціны», «Белае поле», «Перавал», «Горкія ягады». Падабаюцца і невялікія апавесці, апавяданні, нарысы і

асабліва нататкі, дзе аўтара хвалюць вечныя пытанні пра сэнс жыцця, а ўсе падзеі яна прапускае праз сваё жаноцае сэрца.

У размове з Лідзіяй Львоўнай можна было адчуць вялікую духоўную энергію пісьменніцы, паслухаць прыгожую, сакавітую беларускую

мову, даведацца пра творчыя планы і проста ўбачыць у ёй абаяльную і мудрую жанчыну. Яна перадала ў дар свае кнігі з аўтографам і найлепшымі пажаданнямі.

Хочацца сказаць Вам, паважаная Лідзія Львоўна, вялікі дзякуй за гасцінны прыём, пажадаць моцнага здароўя, творчых поспехаў і ўдзячных чытачоў!

Аксана ДРАЧАН,
дырэктар
Уздзенскай
цэнтральнай
раённай бібліятэкі
імя П. Труса

А. Папко (былы дырэктар Уздзенскага гісторыка-краязнаўчага музея), Л. Арабей, С. Нісцюк (заг. аддзела абслугоўвання і інфармацыі Уздзенскай ЦРБ імя П. Труса) Д. Суткаленка (былы дырэктар Нізайскай базавай школы)

Нарадзіўся Міхаіл Хонінаў 1 студзеня 1919 г. у беднай сялянскай сям’і ў сяле Цаган-Нур, што ў Калмыкіі. Працаваў у Калмыцкім дзяржаўным тэатры актёрам і адначасова дыктарам рэспубліканскага радыёкамітэта. Потым была служба ў Чырвонай Арміі, дзе ён скончыў курсы малодшых афіцэраў і, так атрымалася, адразу трапіў у самае пекла – пад Смаленск. Баявое хрышчэнне малодшага лейтэнанта Хонінава адбылося 17 ліпеня 1941 г. Стралковаму палку, дзе ён служыў у якасці камандзіра ўзвода снайпераў, далі заданне спыніць наступленне фашыстаў пад г. Дзямідаў і

Афіцэр-калмык

Вуліца Хонінава вядомая кожнаму бярэзінцу, але я найрад ці памылюся, калі скажу, што мала хто зможа адказаць на пытанне: «Хто такі Хонінаў?» А між іншым, лёс гэтага чалавека цесна звязаны з нашаю бярэзінскай зямлёй: ён з’яўляецца ганаровым грамадзянінам горада Беразіно, яго імя занесена ў кнігу Народнай Славы горада.

чына прытуліла ў сябе чырвонаармейца, і дзякуючы яе клопатам ён хутка аднавіў сілы. Неўзабаве Міша пазнаёміўся з актывістамі вёскі Месціна, якія арганізавалі партызанскі атрад, і актыўна ўключыўся ў пра-

разбіты і патолены нямецкі буксір з баржай. Неўзабаве яго атрад увайшоў у склад 208-га партызанскага атрада, які хутка разросся да буйнога партызанскага палка. М. Хонінаў быў прызначаны камандзірам дыверсійнага атрада. Неаднойчы рызкуючы жыццём у адзіночку выконваў баявыя заданні, хадзіў у разведку.

Смеласць і прафесіяналізм Хонінава прыцягнулі ўвагу кіраўніцтва Магілёўскага падпольнага абкама партыі. Калі ў мэтах пашырэння партызанскай барацьбы ў тыле ворага ў лютым 1943 г. з 208-га партызанскага палка вылучылася аператыўная група, ён быў уключаны ў яе склад на пасадзе камандзіра роты. Выдатная баявая згуртаванасць роты і добрая ўзброенасць дазволілі ёй стаць грознай сілай для варожых гарнізонаў.

Апошні партызанскі бой рота М. Хонінава прыняла на рацэ Бярэзіне 4 ліпеня 1944 г. каля вёскі Глухі Ток. Партызаны раптоўным наездам захапілі пераправу і на працягу некалькіх гадзінаў, адбіваючы атакі ворага,

М. Хонінаў (1943 г.)

утрымлівалі яе да прыходу нашых рэгулярных войскаў. Тут жа, на Бярэзіне, 15-ы партызанскі полк злучыўся з рэгулярнай арміяй. Партызаны на чале з М. Хо-

Кіраўніцтва партызанскім рухам Беларусі высока ацаніла адвагу бясстрашнага партызана М. Хонінава. Ён узнагароджаны ордэнам Чырвонага Сцяга і шматлікімі медалямі.

Пасля вяртання на радзіму Міхаіл Ванькаевіч удзельнічаў у адраджэнні нацыянальнай культуры і мастацтва Калмыкіі. Пэўны час працаваў дырэктарам Калмыцкага дзяржаўнага драматычнага тэатра імя Б. Басангава, дырэктарам краязнаўчага музея ў горадзе Эліста, займаў іншыя пасады. Але на радзіме Міхаіл Ванькаевіч вядомы перш за ўсё як пісьменнік і перакладчык. Пасля вайны ён стаў займацца літаратурнай творчасцю прафесійна. Скончыў Вышэйшыя літаратурныя курсы Саюза пісьменнікаў СССР, Літаратурны інстытут імя Максіма Горкага.

Хонінаў быў частым госцем у Беларусі, сустракаўся з баявымі таварышамі, наведваў памятныя з ваен-

Беларускае поле. Бярэзінскі раён (1976 г.)

вызваліць яго. Першыя гадзіны бою прайшлі паспяхова, але немцы, маючы перавагу ў жывой сіле і танках, акружылі полк. Бой не сціхаў ні днём, ні ўначы. На чацвёртыя суткі быў аддадзены загад выходзіць з акружэння невялікімі групамі, а малодшаму лейтэнанту Хонінава было загадана сіламі ўзвода прыкryваць таварышаў. На другія суткі пасля бою, калі немцы сышлі далёка на ўсход, на былое поле бітвы з вёсак Марчанкі і Сёніна прыйшлі жынчыны, старыя і падлеткі. Яны хавалі забітых і выносілі цяжкапараненых. Так быў знойдзены цудам ацалелы Міша Хонінаў, якога хваля выбуху закінула ў невялікі акупчык, а выдраная з каранямі елка прыкрыла зверху. У вёсцы Марчанкі паранены афіцэр быў толькі суткі: сяло стаяла каля дарогі, і заставацца ў ім было небяспечна, таму і пайшоў баец у тыл ворага.

Позняй восенню 1941 г. змучаны голадам і холадам афіцэр-калмык шукаў пераправу праз Бярэзіну. Масты ўзмоцнена ахоўваліся, а пералысці раку ў гэты час было немагчыма – вада сцюдзёная, холад прадзімае да касцей. Нечакана паказаўся човен, ім кіравала жанчына. Гэта была Праскоўя Андрэўна Віліткевіч, якая чакала свайго сына. Жан-

цу. Таварышы ацанілі кемлівасць і адвагу Мішкі Калмыка і прапанавалі яму пасаду начальніка штаба атрада. З гэтага часу пачаліся самыя бліскучыя старонкі яго баявога жыцця.

У красавіку 1942 г. партызанскі атрад колькасцю 75 чалавек пачаў свой баявы шлях, разграміўшы паліцэйскія гарнізоны ў вёсках Востраў і Сяліба. А ў ноч на 1 мая палізу вёскі Міраслаўка быў

Пасведчанне партызана Вялікай Айчыннай вайны

нінавым разам з арміяй вызвалілі Беразіно, Навагрудак, Ваўкавыск, фарсіравалі Нёман.

ных гадоў мясціны. Палюбіўшы Беларусь як сваю другую радзіму, ён шматрабіў для развіцця культурных узаемаадносін паміж беларускім і калмыцкім народамі. Міхаіл Ванькаевіч аўтар перакладаў лірыкі Янкі Купалы на калмыцкую мову, яго вершы і апавяданні публікаваліся ў шматлікіх беларускіх выданнях, беларускія кінадакументалісты знялі некалькі фільмаў, прысвечаных воіну-паэту.

З нагоды 95-годдзя з дня нараджэння М. Хонінава і 70-годдзя вызвалення Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў у нашай раённай бібліятэцы дзейнічае літаратурна-рэчавая кампазіцыя «Другой судьбы не надо...». Таксама сёлета адбыўся вечар-партрэт М. Хонінава «Перед светлой памятью в долгу» з прэзентацыяй краязнаўчага зборніка «Слова пра паэта» і слайд-прэзентацыяй.

Вікторыя БАГАДЗЯЖ,
бібліёграф Бярэзінскай ЦБС

Прысваенне звання ганаровага грамадзяніна г. Беразіно (1975 г.)

Сто гадоў памяці

Сёлета адзначаецца стагоддзе пачатку Першай сусветнай вайны. І хаця мінула нямала часу, можна сказаць, што рэха той вайны дагэтуль яшчэ гучыць у Беларусі. Сіламі краязнаўцаў і навукоўцаў робяцца вядомымі новыя факты, перасэнсоўваюцца старыя веды пра вайну, паступова складваецца цэласная яе карціна. Пра гэта казалі пад час адкрыцця культурна-асветніцкага праекта «Драма Першай сусветнай», што адбыўся 20 сакавіка ў Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі.

Акрамя сустрэчы з навукоўцамі, наведнікі імпрэзы мелі магчымасць пазнаёміцца з кніжнай выстаўкай, створанай адмыслова да гэтай падзеі. І слухаючы выступленні запрошаных на мерапрыемства гасцей, можна было зразумець, колькі яшчэ мы не ведаем пра тую вайну.

Так, Вячаслаў Бандарэнка, старшыня дабрачыннага культурна-гістарычнага фонду памяці Першай сусветнай вайны «Крокі», расказаў пра тое, што каля двух мільёнаў бежанцаў з Беларусі ў гады вайны пакінулі родныя мясціны. Пазней каля чатырохсот тысячаў з іх не вярнуліся дадому, засталіся ў Расіі. В. Бандарэнка не пакінуў па-за ўвагай і неабходнасць стварэння помніка бежанцам, нямала безыменных магілаў якіх калісьці засталася на ўскрайках дарог.

Таксама В. Бандарэнка расказаў пра тое, што літаральна на днях пабачылі свет дзве яго кнігі, напісаныя для дзяцей. Адна з іх, «Во имя памяти святой», проста і цікава расказвае пра падзеі Першай сусветнай вайны; другая, «Двенадцать подвигов во славу Родины», змяшчае расказы для дзяцей малодшага і сярэдняга школьнага ўзросту пра Першую сусветную і Вялікую Айчынную.

Былі прадстаўлены на імпрэзе і іншыя выданні – так, Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі выдаў кнігу, куды ўвайшлі больш за дзвесце раней неапублікаваных дакументаў. Найбольш поўныя звесткі пра вайну змешчаныя, па словах гісторыкаў, у кнізе старшага навуковага супрацоўніка Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору НАН Беларусі Валянціны Бялявінай «Беларусь в годы Первой мировой войны».

Акрамя кніг экспазіцыя змяшчае арыгінальныя паштоўкі. Яны былі створаныя на аснове фотаздымкаў, зробленых нямецкімі салдатамі і афіцэрамі. Дзякуючы гэтаму мы сёння ведаем, як выглядалі ў тыя часы беларускія мястэчкі і вёскі, а таксама можам убачыць пазіцыі войскаў, сцэны салдацкага побыту ды іншае. Паштоўкі з'яўляюцца часткай калекцыі гісторыка і філакартыста Уладзіміра Ліхадзедава, аўтара кнігі «Беларусь праз фотааб'екты ў нямецкага салдата. 1915 – 1918».

Мастак Барыс Цітовіч, стваральнік музея аб падзеях Першай сусветнай вайны ў вёсцы Заброддзе Вілейскага раёна, адзначаў, што да гэтай тэмы ён дакрануўся ўжо даўно, і заўсёды ў ёй адчуваўся недахоп матэрыялу. Таму кожны новы, адкрыты факт – падзея.

Жонка Б. Цітовіча Валянціна Пятроўна расказала, што ўжо чацвёрты год ладзяцца акцыі памяці заканчэння Першай сусветнай вайны. А да стагоддзя яе пачатку была падрыхтаваная літаратурна-музычная праграма паводле песень, салдацкіх лістоў, дзённікаў. Наведнікі бібліятэкі пачулі невялікі ўрывак з яе ў выкананні В. Цітовіч. Вось некалькі словаў з ліста ўдзельніка далёкай вайны:

«Поневоле любуюсь умением австрийцев превращать любую местность в полевую крепость. А наши... вырывают себе ямку, как куры, в пыли, бросают на дно охапку соломы, и ладно. «Отчего, ребята, не окапываетесь как следует?» – «Нам, ваше благородие, ни к чему. Из хорошего-то окопа больно неохота в атаку подыматься. А мы – мы всегда готовы...»».

Ніна ХОМІЧ
Фота аўтара

Фартыфікацыі Першай сусветнай

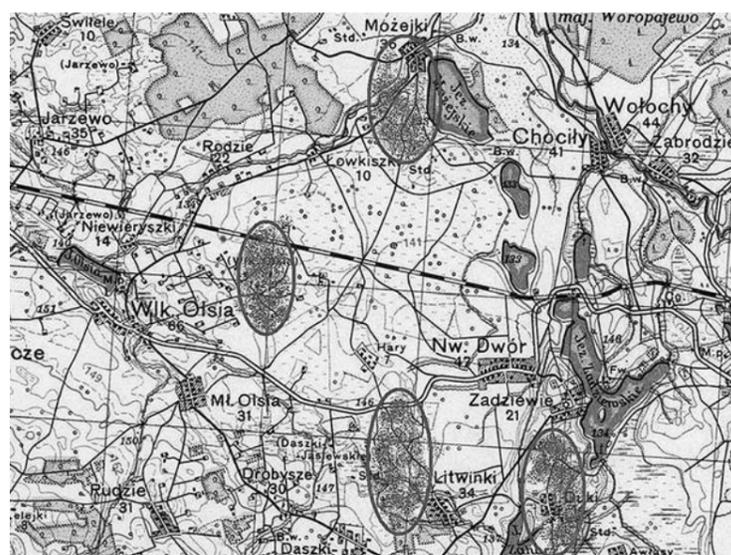
Лінія расійска-германскага фронту пад час Першай сусветнай вайны на захад ад Паставаў (а сёння гаворка пойдзе менавіта пра яе) усталювалася ў выніку вартых дзеянняў 1915-га (Свянцянскі прарыў). З 1915

для вырабу бетонных канструкцый, прымусяў рускую армію ўзводзіць абарончыя збудаванні з дрэва (шматнакатныя бліндажы, доўгатэрміновыя агнявыя кропкі (ДАКі), капаніры і інш.). Менавіта фактар выкарыстання дрэва

па стабілізацыі лініі фронту на ўсходнім тэатры ваенных дзеянняў з боку германскай арміі пачынаецца масавае ўзвядзенне жалезабетоннай палявой фартыфікацыі, у асноўным кулямётных адна-ці шматамбразурных, артылерыйскіх і артылерыйска-кулямётных ДАКаў, капаніраў для асабовага складу франтавых падраздзяленняў, боезапасаў і амуніцыі, палявых лазарэтаў.

Узвядзенне жалезабетонных фартыфікацыйных збудаванняў вялося на працягу ўсяго стаення фронту з 1915 па 1917 г. На тэрыторыі Беларусі гэтую фартыфікацыю можна знайсці паўсюль з поўначы на поўдзень: па лініі Дрысвяты – Відзы – Паставы – Возера Нарач – Смаргонь – Баранавічы – канал Агінскага – Пінск. Ёсць участкі фартыфікацыйных збудаванняў, выцягнутых толькі ўздоўж лініі фронту; захаваліся ўчасткі, што ўтвараюць фартыфікацыйны ансамблі, прыстасаваныя для кругавой абароны (адносна доўгатэрміновых баявых дзеянняў у атачэнні войскаў праціўніка).

У 2008 г. у межах міжнароднай праграмы «Мемарыял» валанцёры Беларускага добраахвотнага таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры арганізавалі летнік ў Паставах. Перад удзельнікамі летніка стаяў шэраг задач па выяўленні, фіксацыі, добраўпарадкаванні помнікаў гісторыі і культуры, у тым ліку – даследаванні і фіксацыі германскіх фарты-

Тапаграфія фартыфікацыі на карце 1926 г.

да канца 1917 г. на ўсходнім фронце адсутнічалі баявыя дзеянні мабільнага характару. Вайна становілася пазіцыйнай, што прыводзіла да ўладкавання ўмацаваных кропак пры дапамозе ўжо вядомых на той час сродкаў палявой фартыфікацыі: акопы, умацаваныя стралковыя гнёзды і артылерыйскія пазіцыі, калючы дрот і іншыя сродкі.

У параўнанні з палявой фартыфікацыяй, якую выкарыстоўвала Руская імператарская армія, нямецкія ўмацаванні карэнным чынам адрозніваліся ва ўладкаванні агнявых пазіцый, памяшканняў для прабывання асабовага складу і складскіх памяшканняў. У час вайны ў тагачаснай імператарскай Расіі, нягледзячы на бурны перадаенны эканамічны рост, цэментная прамысловасць па сваіх магчымасцях у некалькі разоў адставала ад той, што была ў Цэнтральнай і Заходняй Еўропе. Адзін з найбуйнейшых цэментных заводаў здалі ў эксплуатацыю ў Ваўкавыску ў 1913 г., адпаведна з 1915-га гэтае прадпрыемства працавала на кайзераўскі ваенны патэнцыял.

Недахоп будаўнічага матэрыялу, які з'яўляўся асновай

як будаўнічага матэрыялу і не дазволіў захавацца рускім фартыфікацыйным палявым умацаванням у межах сучаснай Беларусі. Уздоўж былой лініі фронту і ў месцах размяшчэння інфраструктуры бліжняга тылу сёння можна вылучыць толькі рэшткі рускіх земляных палявых умацаванняў.

Гітуацыя ў арміі Германіі была іншай. Яна магла выкарыстоўваць

Валанцёры БДАПГК у 2008 г.

не толькі свой прамысловы патэнцыял, але і патэнцыял акупаваных тэрыторыяў, у тым ліку і Царства Польскага – самай эканамічна развітай тэрыторыі ў складзе Расійскай Імперыі. Як вынік, з 1915 г.

фікацыйных збудаванняў часоў Першай сусветнай вайны ў ваколіцах горада і на заходнім беразе Задзеўскага возера.

Антон АСТАПОВІЧ
(Заканчэнне артыкула ў наступным нумары)

Не адзін палац у Гомелі

«Палац» – так называецца літаратурны альманах, першы нумар якога падрыхтаваны і выдадзены Гомельскім абласным аддзяленнем ГА «Саюз беларускіх пісьменнікаў». На ягоных старонках – проза, паэзія, успаміны, гістарычныя і літаратурнаўчыя матэрыялы, прысвечаныя мінуламу і сучаснасці гомельскай зямлі.

Цяпер амаль усе абласныя аддзяленні СБП, за выняткам Віцебска, маюць свае альманахі. Нагадаем: у Брэсце выходзіць «Жырандоля», у Магілёве – «Брама», у Гродне – «Новы Замак».

Новы альманах змяшчае творы на беларускай і рускай мовах. Як адзначыў у прадмо-

ве да зборніка старшыня аддзялення Анатоль Бароўскі,

асноўная мэта «Палаца» – найбольш поўна прадставіць не толькі сучаснае культурнае жыццё Гомельшчыны, апублікаваць найлепшых аўтараў, але і не забывацца на гістарычныя падзеі і асобы, якія адыгралі істотную ролю ў літаратурным развіцці рэгіёну.

Болей за трыццаць твораў – паэтаў, празаікаў, літаратурнаўцаў, публіцыстаў – апублікаваныя ў першым нумары «Палаца». Сярод іх паэты Віктар Ярац, Генадзь Лапацін, Васіль Андрыеўскі, Вадзім Болбас, Андрэй Мельнікаў, Ганна Новік, Ларыса Раманова, празаікі Міхась Даніленка, Анатоль Бароўскі, Сяргей Балахонаў ды іншыя. Не меншай увагі

Пад час прэзентацыі альманаха ў Гомелі

вартыя рубрыкі «Спадчына», «Літаратурнаўства», гістарычная – «Подых часу».

Гомельскае абласное аддзяленне СБП распачынае падрыхтоўку наступнага нума-

ра і запрашае да супрацоўніцтва як вядомых, так і новых аўтараў, якія жывуць на Гомельшчыне або пішуць пра яе.

Прэс-служба
Саюза беларускіх пісьменнікаў

Рэдагуючы ў 1873 годзе газету-часопіс «Гражданин», Ф. Дастаеўскі здзейсніў даўно задуманую ідэю: выдаваць «Дневник писателя». Гэта цыкл нарысаў літаратурнага і мемуарнага зместу, аб'яднаны ідэяю непасрэдных стасункаў з чытачом. Фёдар Міхайлавіч апублікаваў шэраг артыкулаў і нататак, у тым ліку і палітычных, якія выходзілі пад рубрыкай «Иностранные события».

Але даволі хутка рэдактарская праца Дастаеўскаму стала ў цяжар, і ўвесну 1874 года ён ад яе адмовіўся. Фёдар Міхайлавіч цалкам аддаўся мастацкай творчасці, пачаў працаваць над раманам «Подросток». У канцы 1875 года вяртаецца да публіцыстычнай працы, выдае «моначасопіс» «Дневник писателя», які меў вялікі поспех. Фёдар Міхайлавіч прызнаваўся: «... Много доставил мне этот «Дневник» счастливых минут. Я получил сотни писем из всех концов России и научился многому, чего прежде не знал. Никогда и предположить не мог я прежде, что в нашем обществе такое множество лиц, сочувствующих вполне всему тому, во что я верю».

У моначасопісе адлюстраваліся ўражанні і меркаванні Дастаеўскага пра найважнейшыя з'явы еўрапейскага і рускага грамадскага-палітычнага і культурнага жыцця. А таксама юрыдычныя, сацыяльныя, этыка-педагагічныя, эстэтычныя і палітычныя праблемы, у тым ліку ўсходнія і славянскія пытанні (пад час руска-турэцкай вайны 1877–1878 гадоў), што хвалявалі Ф. Дастаеўскага.

Узнікае пытанне: калі Фёдар Міхайлавіч, як ён сам прызнаваўся, «получил сотни писем из всех концов России», атрымліваў ці ён лісты з беларускага краю? Як аказалася, атрымліваў. У выпуску «Дневника писателя» за снежань 1877 года знайшоўся наступны зварот Дастаеўскага: «Корреспондентов из Минска особенно прошу извинить меня, что так замедлил им ответить. Пусть не сетуют и пусть подождут».

Дагэтуль удалося вызначыць толькі адну карэспандэнтку. Гэта дзяўчына з багатай яўрэйскай сям'і, дачка банкіра, студэнтка жаночых педагагічных курсаў Сафія Лур'е, якая прыехала з Мінска ў Пецябург. У пачатку красавіка 1876 года яна звярнулася да Дастаеўскага з просьбай параіць ёй для чытання некалькі назваў неабходных кніг. 16 красавіка 1876 года Фёдар Міхайлавіч адказаў ёй, што ў лісце зрабіць гэта складана, «книгу выбрать надо сообразно со складом ума, а потому лучше узнать друг друга ближе», і прапанаваў наведваць яго: «Хоть я и занят, но для Вас найду несколько минут ввиду

Лісты да Дастаеўскага

Вашей чрезвычайной ко мне доверенности, которую умею ценить». С. Лур'е адказала 25 красавіка 1876 года, што просіць «назначить день и час», каб прыняць яе, а таксама быць яе кіраўніком. Асабістае знаёмства адбылося, хутчэй за ўсё, у канцы красавіка 1876 года. Пазней Фёдар Міхайлавіч памылкова аднясе яго да зімы 1876 года. «... она очень заботится о своём образовании и приходила спрашивать у меня советов: что ей читать, на что именно обратит наиболее внимания, – узгадвае Дастаеўскі ў «Дневнике писателя» за 1876 год. – Она посещала меня не более раза в месяц, оставалась всегда не более десяти минут, говорила лишь о своём деле, но не многоречиво, скромно, почти застенчиво, с чрезвычайной ко мне доверчивостью. Но нельзя было не разглядеть в ней весьма решительного характера, и я не ошибся». Фёдар Міхайлавіч выбраў для чытання і даў Лур'е дзве кнігі – «Россию и Европу» М. Данілеўскага і «Записки Екатерины».

Сафія Лур'е 29 чэрвеня 1876 года зноў наведвала Дастаеўскага, які ў гэты дзень праглядаў

карэктурку чэрвеньскага нумара «Дневника», прысвечанага, у асноўным, лёсу ўсходняга пытання, аб'яднанню славянаў за вызваленне сербаў і чарнагорцаў, звязанага з пачаткам ваенных дзеянняў паміж Сербіяй і Турцыяй. Яна паведаміла пра свой намер адправіцца ў Сербію ў якасці сястры міласэрнасці: «...ей надо было и моё присутствие. Она ушла с сияющим лицом и, уж конечно, через неделю будет там». Але ў Сербію С. Лур'е не паехала, бо не дазволілі бацькі. Пазней з'явіўся яшчэ шэраг прычынаў, якія не давалі гэтаму здзейсніцца і якія ў сваё апраўданне яна даволі часта апісвала ў наступных

решительного характера». Сама Сафія ў апошнім лісце піша: «Я знаю, Вы были обо мне хорошего мнения, но теперь разочаровались, так как из меня ничего не вышло, но я не отчаиваюсь, я докажу Вам со временем, что первоначальное мнение было настоящим». Вядома, што Фёдар Міхайлавіч, апісваючы Лур'е ў чэрвеньскім «Дневнике» за 1876 год як любімы ім тып жорж-сандаўскай гераніі з патрэбай «жертвы подвига, доброго дела и ни малейшего тщеславия», ужо прадбачыў і такі вынік. У той жа дзень, калі яго наведвала Лур'е, і быў напісаны раздзел «Опять о женщинах» (29 чэрвеня 1876-га), змешчаны ў чэрвеньскім нумары. Дастаеўскі адзначыў у запісным спытку: «Великая идея, питать её будет, останется же, затоскует...».

Увесь архіў перапіскі, што захавалася, налічвае дзевяць лістоў Лур'е і адзін пусты канверт ад ліста ад 17 чэрвеня 1876 года, які яна адправіла ў Эмс, дзе тады знаходзіўся Дастаеўскі з жонкай, і тры лісты Дастаеўскага. Ва ўспамінах Поля Эпштэйна (1883–1966), сына С. Лур'е, прафесара тэарэтычнай фізікі Каліфарнійскага інстытута тэхналогіі (ЗША) сцвярджаецца: «У неё было десять писем Достоевского, написанных его аккуратным и красивым почерком – их вполне можно было бы назвать образцом каллиграфического искусства. Из них три затерялись ещё при её жизни... Остальные семь сохранились, к моменту её смерти находились в её владении. Когда некто по фамилии Розанов (маецца на ўвазе В. Розанаў. – В.А.) писал биографию Достоевского, он запросил у неё официально эти письма и, вероятно, снял с них копии, которые могут находиться в каких-то архивах, я никогда не смог их разыскать».

Такім чынам, з мяркуемых дзевяці лістоў Ф. Дастаеўскага да С. Лур'е вядомыя тры. Даследчыкамі адноўлены змест яшчэ двух лістоў, што не захаваліся, па лістах Лур'е. Астатнія могуць знаходзіцца, як і меркаваў яе сын, у архівах.

Вячаслаў АФАНСЬЕЎ

Канстанціну Калядзе з вёскі Старыца споўнілася ўжо семдзесят гадоў, але яму – энергічнаму, рухавому і тварам маладому – не дасі і пяцідзесяці. Мабыць, падсілкоўваюць яго селекцыйныя напрацоўкі і навуковыя адкрыцці, і таму шматлікія здабыткі вучонага нас яшчэ не раз падрадуць.

Пшаніца «Ядзвіся» з навуковага палігона Каляды

Канстанцін Уладзіміравіч нарадзіўся 25 кастрычніка 1941 года, калі фашысты добра «пагаспадарылі» ў вёсцы Старыца, і ад яе засталіся адны папалішчы ды абгарэлыя печы. Ён трэці ў сям'і пасля сястры Ганны і брата Уладзіміра, за ім нарадзіліся яшчэ Марыйка і Сашка. Яшчэ доўга пасля вызвалення роднай Капыльшчыны ад фашыстаў шматдзетная сям'я жыла ў зямлянцы. Потым бацька Уладзімір Піліпавіч, выдатны цяляр, нейкім чынам прыдбаў хлевушок, змайстраваў хатку і накрыў яе саломой (саламяныя стрэхі пасля вайны былі на ўсіх вясковых пабудовах). Пазней, у 1960-я гады, сям'я набыла новы прыгожы дом.

Цяжкім, напаягалодным было дзяцінства Канстанціна Уладзіміравіча, таму хлопчык з маленства дапамагаў бацьку цясларыць, зарабляць на хлеб. Навучыўся добра араць, акуцаць бульбу, лёгка ўпраўляўся з касой – працаваў нараўне з дарослымі. Мужчына лічыць, што ў юнацтве ён атрымаў добрую загартоўку, таму потым паспяхова адольваў усе перашкоды. Ужо тады хлопец палюбіў хлебнае поле і марыў стаць аграномам. Прыгожыя ваколіцы, лес, багатыя грыбамі, а рэчка – рыбай, не давалі прапасці з голаду, і ён стаў заўзятым грыбніком і рыбаком.

Косцік выдатна вучыўся ў Бадзьяжоўскай сямігодцы, менавіта яна дала добры старт у навуку і педагогіку многім сваім выхаванцам. У восьмым класе давялося вучыцца ў Камсамольскай дзесяцігодцы, далёка ад дому, таму хлопец кінуў школу і пайшоў працаваць паляводам у калгас «Новы свет». Настаўнікі, і асабліва маці Ядвіга Іосіфаўна, угаварылі сына прадоўжыць вучобу і атрымаць адукацыю, і ён зноў сеў за парту.

Пад час службы ў арміі сяржант Каляда абслугоўваў энергасістэмы касмадрома «Байканур». Ён атрымаў прафесію электрыка і вадзіцеля, у сцюжу і спёку ездзіў па стэпе і рамантаваў пашкодзаныя электракабелі, што сілкавалі касмадром. Дарэчы, бачыў ён і ўзлёт Юрыя Гагарына ў космас.

Лёс К. Каляды мог бы стаць займальным сюжэтам для фільма. Так, калі вучыўся ў Гродзенскім сельгасінстытуце, ён выратаваў аднакурсніка. Сам ледзь не патануў, але выцягнуў хлопца з Нёмана, адкачаў яго і ад радасці заплакаў. Адночы, пад час адпачынку ў Сочы, выратаваў школьніка, які тануў. Сам ён не любіць хваліцца, але сябры Канстанціна Уладзіміравіча могуць расказаць, што ён заўсёды гатовы прыйсці на дапамогу.

Але самая галоўная яго дапамога – у тым, каб у людзей на сталае заўсёды быў хлебны каравай. І пасля заканчэння інстытута аграном К. Каляда прысвяціў сябе памнажэнню хлебнага багацця. Непадалёк Гродна ён працаваў загадчыкам аддзялення «Зарыца» вучгаса «Прынёманскі». У яго распараджэнні было звыш дзвюх тысячаў гектараў ворных зямель, шмат жывёлы, сельгастэхнікі. Ураджайнасць збожжа вырасла тут удвая. Гэта не задаволіла вучонага, і ён вырашыў заняцца селекцыяй азімай пшаніцы, стварэннем новых, больш ураджайных яе гатункаў. У 1975 годзе К. Каляда абараніў кандыдацкую дысертацыю і стаў выкладчыкам, а потым дацэнтам кафедры раслінаводства. У 1999 годзе ён становіцца яе загадчыкам і атрымлівае ступень доктара сельскагаспадарчых навук, а ў 2003 годзе нашаму земляку прысвойваецца званне прафесара. Гэты час – пік славы Канстанціна Уладзіміравіча: створаныя ім гатункі пшаніцы вырашчваюцца ва ўсіх раёнах Беларусі, яго навуковы палігон дае ашаламляльныя вынікі. Восем новых гатункаў мяккай азімай пшаніцы і адзін гатунак трыцкале занесены ў дзяржаўны рэестр. У гонар сваёй матулі Канстанцін Уладзіміравіч назваў высокаўраджайны гатунак пшаніцы «Ядзвіся», а прадпрыемства, дзе ён удасканалваў сваё майстэрства, увекавечанае ў назве гатунка «Зарыца».

Жонка Іна Андрэеўна ва ўсім дапамагае мужу, яна нават стала сааўтаркай новага гатунку мяккай азімай пшаніцы «Веда». Дачка Алена працуе на бацькавай кафедры, мае ступень кандыдата сельгаснавуц, а сын Дзмітрый – аграном даследнай пляцоўкі. Вялікая радасць для вучонага, што дзеці працягваюць далей яго справу.

Іван ІГНАТЧЫК,
г. Капыль

Некаторыя абрадавыя стравы Клімавіцкага раёна

У сёлетнім № 6 я распавядаў пра экспедыцыю, дзе запісваў адметнасці традыцыйнай кулінарыі нашага раёна. Хачу працягнуць тэму і дадаць рэцэпты некаторых страваў, якімі нашыя бабулі частавалі сваіх родзічаў, паказаць, што гатавалі штодзённа і на свята.

Я звярнуў увагу на тое, што ў нашым раёне даволі мала вивучаных абрадавых кулінарных традыцый. З улікам актуальнасці і недастатковай распаўсюджанасці тэмы я паспрабаваў правесці збор адпаведнага матэрыялу. Быў зафіксаваны шэраг тыповых і ўнікальных кулінарных рэцэптаў, таксама пэўныя ўнікальныя метады прыгатавання страваў. Сярод выяўленых рэцэптаў шмат і абрадавых, прыкладам, тых, што абавязкова гатуюць і падаюць на Дзяды (в. Судзілы), абрад у гэтай вёсцы святкуецца пад назвай Змітраўка (2 лістапада).

Апісанні пададзеныя са скарыстаннем дыялектных словаў.

Матэрыял падрыхтаваны на аснове праведзеных экспедыцыяў 2013 года Клімавіцкім раённым краязнаўчым музеем ў вёсцы Мыслеўшчына, Судзілы, Кукуеўка, Грышын.

Рэспандэнты:

жыхарка в. Кукуеўка Анастасія Рыгораўна Галавешкіна, 1925 г.нар.;

жыхары в. Судзілы Аляксандра Ціханаўна Аршаўская, 1932 г.нар.; Ніна Ціханаўна Асмалоўская, 1935 г.нар.; Ніна Гаўрылаўна Бабенка, 1945 г.нар.;

жыхарка в. Грышын Арына Сяргеёўна Яфрэменка, 1925 г.нар.;

жыхаркі в. Мыслеўшчына Вольга Іванаўна Буракова, 1921 г.нар.; Раіса Мікалаеўна Ражнова, 1946 г.нар.;

жыхарка в. Слабада Марыя Піліпаўна Салагуб;

жыхары в. Сідараўка Марфа Сцяпанаўна Кашура; Нана Міхайлаўна Букініч, 1948 г.нар.; Ларыса Цімафеёўна Калугіна, 1937 г.нар.

Блінчыкі на Панасе

Інгрэдыенты. 0,5 кг мукі, 2 яйкі, сода, соль, варэнне ці тварог.

Прыгатаванне. У пасудзіну ўсыпалі муку, убівалі яйкі, залівалі ўсё вадою, пад-

сыпалі соды і солі. Пасля на разагрэтай патэльні пяклі тонкія блінчыкі на свіным тлушчы. Потым разразалі іх нажом напалам. Калі варэнне ці тварог, скручвалі бліны і клалі іх радамі, а зверху палівалі тлушчам альбо клалі масла.

Перапечкі

Прэсныя – на Змітраўку (2 лістапада) і Радаўніцу. Абавязкова рабілі 3 штукі.

Інгрэдыенты. Мука, 2 яйкі, 2 ст.л. цукру, шклянка вады, соль, дрожджы альбо сыракваша, мёд.

Прыгатаванне. Калі чынілі цеста на дрожджах, то гатавалі яго звечара, каб настоілася. Раней замест дрожджаў выкарыстоўвалі сыраквашу. Для цеста бралася паболей мукі, каб густа было. Мука высыпалася ў ёмістасць, убіваліся яйкі, улівалася шклянка вады, дадалі на смак цукар і соль. Усё гэтае перамешвалася. З атрыманага цеста раскатвалі тры бліны розных памераў. Калі іх на патэльні ў «лёгкую» печ, каб спякліся. Пасля даставалі і складвалі на талерку ў пірамідальным парадку. Наверх клалі мёд альбо цукар. Тры перапечкі сімвалізавалі жыццё: ніжняя, самая вялікая, сімвалізавала продкаў, мінулае; сярэдняя атаясамлялася з нашым часам; верхняя азначала будучыню. На Змітраўку ў царкве пасля службы заўжды пакідалі ніжнюю перапечку ў храме, а верхнюю забірала дадому. Таксама асобна пяклася перапечка, якую ў гэты дзень давалі пастуху, а ў каго былі пчолы, то яшчэ на перапечку клалі мёд.

На Змітраўку ўвогуле былі абавязковыя тры «патравы»: *боршч, каша, фасоля*.

Боршч

Інгрэдыенты. Кіслая (квашаная) капуста з бочкі, кавалак мяса, 3–4 бульбіны, 1–2 цыбуліны, 1–2 морквіны, кмен, соль.

Прыгатаванне. Бралі мяса, варылі яго, потым укідвалі варыцца дробленую капусту. Пасля драбілі цыбулю і моркву з бульбай і таксама ўкідвалі варыцца. Пазней, як боршч амаль гатовы, падсыпалі на смак соль і кмен.

Каша

Інгрэдыенты. 1,5 кг пшаніцы, 1 л вады, 2–3 ст.л. солі.

Прыгатаванне. Бралі пшаніцу, прамывалі, таўклі ў ступе. Пасля чысцілі («спылалі») у начоўках – такім чынам выдалялі плеўкі, потым патоўчаную пшаніцу перасыпалі ў чугун, залівалі вадою і дадалі соль. Усё ставілі ў «лёгкую» печ. Пасля падалі на стол. У кашу пасля на смак дадалі толькі цукар. Мёд і варэнне на Змітраўку не выкарыстоўвалі.

Фасоля

Інгрэдыенты. Вада, 0,5 кг фасолі, пару рэбраў альбо невялікі кавалак мяса, 3 бульбіны, 1–2 цыбуліны, кмен, кроп, 1–2 лаўровыя лісты.

Прыгатаванне. Папярэдне размочвалі фасоллю. Ранік бралі чугунок, клалі кавалак мяса, залівалі вадою і ставілі варыцца. Пасля драбілі бульбу і цыбулю. Як варыцца мяса, бульбу з цыбуляй таксама ўкідвалі ў чугун. Потым дадалі кмен, кроп і лаўровы ліст.

Цыбульнікі на Івана Купала

Інгрэдыенты. Шклянка сыраквашы, крыху мукі, 1–2 яйкі, 2 ст.л. цукру, 1 цыбуліна альбо свежае пер'е, шклянка вады, соль.

Прыгатаванне. Чынілі цеста на сыраквашы. Бралі муку, у яе ўбівалі яйкі, сыпалі 2 лыжкі цукру, улівалі шклянку вады, падсыпалі крыху солі. Усё гэтае размешвалі і пасля раскатвалі вялікі блін. Драбілі і смажылі цыбулю альбо бралі пер'е і дробна наразалі, але не смажылі. Пасля з агульнага кавалака цеста шклянкі выразалі невялічкія круглыя формы, бралі на далонь і раскатвалі ў руках. У раскатаны блін клалі цыбулю, заварочвалі яе цестам і клалі на процьвень радамі, ставілі ў печ. Пасля складвалі ў місу і бралі з сабою на купальскае гуляння.

Тваражнікі ці боклі

Інгрэдыенты. 0,8–1 кг тварагу, 3 яйкі, крыху солі і 2 ст. л. цукру, лыжку соды, маглі дадаваць ваніль.

Прыгатаванне. У тварог убівалі яйкі, сыпалі соль і цукар, усё гэта мяшалі і памалу дадалі крыху мукі, каб атрымалася крутое цеста. Выкладвалі цеста на стол і раскатвалі качулкаю ў вялікі блін. Потым бралі чарку і ёю рабілі форму. Гэтыя невялічкія тваражнікі клалі радамі ў каструлю, залівалі смятанай і маслам ды ставілі ў «лёгкую» печ. Пасля даставалі, выварочвалі ў таз, перамешвалі і раскладвалі на талеркі. Падалі пад час вяселляў, выправаў і іншых гулянак гарачымі на стол.

Аляксандр ГАЛКОЎСКИ
(Заканчэнне
ў наступным нумары)

Саламяны капялюшык, упрыгожаны букецікам штучных кветак, вабная сукеначка, туфлікі з раменьчыкамі... Такою мама выпраўляла мяне, маленькую дзяўчынку, у гарадскі парк. Ён раскінуўся пры галоўнай вуліцы Слуцка і здаўна славіўся як месца культурнага адпачынку. У дзяцінстве кожная алея здавалася мне доўгай шырокай дарогай, і патрабавалася шмат кароценькіх крокаў, каб дайсці да паркавага цэнтра, дзе біў фантан: пасярод вялікай «ракавіны» бронзавая дзяўчынка палівала са збана бронзавага малога. Памятаецца мне і помнік Сталіну ў нашым парку.

Вельмі цікавае чакала мяне пасля прагулкі, каля цэнтральнага ўвахода, паабাপал якога стаялі дзве блакітныя хаткі. У вакенцах добрыя або сярдзітыя цёткі прадавалі марожанае. На адну талерку вагаў ставілі 100-грамовую гірку, на другую – вафельны ці папярковы кубачак, і накладвалі ў яго з алюмініевага бітона смачны ласунак. З такім пачастункам я вярталася дадому. Калі гэта адбывалася надвясенкам, нам насустрач ішлі дзяўчаты, якія спяшаліся на танцы, – у шаўковых сукенках, на высокіх абцасах, з сумачкамі-планшэткамі ў руках.

Я падрасцала, і разам са мною прыгажэў парк. У пачатку 1950-х гадоў у ім з'явіўся і працаваў стадыён. Фізкультурнікаў у раёне было шмат, дзейнічалі спартыўныя секцыі і спартшкола, таму мясцовыя школьнікі і моладзь спаборнічалі не толькі тут, але і ў іншых гарадах і нават рэспубліках СССР. У парку працавалі танцпляцоўка, бильярдная, чытальная зала са свежай прэсай, шашкамі і шахматамі, кафэ, летні тэатр, дзе ладзіліся канцэрты і кінасеансы. Сярод фільмаў, што дэманстраваліся тады пад адкрытым небам, мне асабліва памятаецца дакументальная стужка «Дарогой Никита Сергеевич». Сапраўды, гэтага лідара паважалі. Многія мужчыны імкнуліся быць падобнымі да яго нават адзеннем: убачыўшы на ім вышываную сарочку, выцягвалі з шафаў свае старыя кашулі або замаўлялі ў майстрых такія ж новыя.

Сярод скульптураў у парку нязменна стаялі адна каля адной Муза спорту і Муза мастацтваў. Для дзяцей у той час абсталявалі пляцоўку з рознымі гушчалкамі, збудавалі зялёны дамок – дзіцячы кінатэатр «Малютка», рэдкасць нават для большых за Слуцк гарадоў. У

ніцтвы, канцэрты мастацкай самадзейнасці.

У сярэдзіне 1960-х замест летняга тэатра ўжо працаваў кінатэатр «Дружба». За гады існавання ў ім адбылося шмат карыснага: добрыя фільмы, канцэрты, выступленні прыездных зорак. Менавіта на слускай сцэне я ўбачыла знакамітага дыктара Усесаюзнага радыё Юрыя Левітана.

У тыя ж гады ў парку пабудавалі атракцыён «Кола агляду», з вышыні якога адкрывалася панарама горада. Да 850-годдзя Слуцка па праекце мясцовага інжынера Савасцюка замянілі паркавую агароджу, перарабілі цэнтральны ўваход. Месцы былых «марожаніц» занялі зялёны будынк «Фатаграфія» і «Цір», у якім з вінтоўкі шротам стралялі па ме-

пешаходы да бліжэйшых вуліц, зімою часам сустрэліся лыжнікі, каля стадыёна залівалі каток.

У 1970–1980-я гады пашыраліся тэрыторыі для гуляння, дзіцячая пляцоўка, абнаўляліся абсталяванне і атракцыёны. Іншы раз поні катаў у вазку дзяцей. Але паступова алеі сталі менш люднымі, знікала атмасфера еднасці і сяброўства жыхароў, якая панавала тут раней. Натоп наведнікаў усё больш цягнуўся да атракцыёнаў, а вечарам – да танцпляцоўкі.

На мяжы 1980–1990-х гадоў і пазней у працы парку адбываліся вельмі непрыемныя змены. Здавалася, кіно ўжо нікому не трэба, і замест кінатэатра «Дружба» пачаў дзейнічаць вялікі атракцыён. На дзіцячай пляцоўцы замест «Малюткі» ўзвышалася невялікая эстрада, дзе я не пабачыла канцэртаў. Дошкі, з якіх яе зрабілі, былі вельмі падобныя на сцэны былога дзіцячага кінатэатра. У будынках, дзе некалі працавалі бильярдная і чытальная залы, размясціліся атракцыён і камп'ютарныя гульні, а ў першай палове 1990-х там здарыўся пажар. У той час стадыён іншы раз выкарыстоўвалі не для спаборніцтваў, а для палітычных гульняў. Зразумела, такі парк толькі адварочваў ад сябе наведнікаў. З той пары прайшло шмат часу, і, магчыма, нешта палепшылася. Я гэтага не ведаю, бо цяпер жыву ў Мінску.

На жаль, у некаторых парках краіны расце тэндэнцыя замены іх інтэлектуальна-культурнага статуса на атракцыённа-забаўляльны. Але ж для атракцыёнаў можна пашукаць месца і на гарадскіх пустыках, а не знішчаць для гэтага паркавыя ўстановы – тэатры, чытальныя залы ды інш. Паркі патрабуюць пачуцця меры, уважлівага стаўлення да сябе. Трэба вярнуць ім былую ролю – выхоўваць культуру і чалавечнасць.

Святлана РУСАКОВІЧ,
г. Мінск

На алеях старога парку

яго зале – маленькія крэсліцы, на экране – каляровыя мультфільмы. Помню, што білет каштаваў пяць капеек.

Раніцай працоўнага дня парк стаяў у цішыні і спакоі, можна было падыхаць свежым паветрам, пачытаць на лаўцы кнігу. У выхадныя на алеях было шматлюдна. Святочна апрачутае жыхары гулялі сем'ямі або з сябрамі; сустрэўшы знаёмых, ветліва гутарылі, займалі лаўкі. Мужчыны актыўна наведвалі не толькі бильярдную, але і чытальную залу, і былі прыкладам для школьнікаў. Цяпер з гонарам успамінаю, як побач чыталі газеты або гулялі ў шашкі сталыя бацькі і мы, дзяўчыны і хлопчыкі.

У маі 1962 года піянеры СССР адзначала сваё 40-годдзе. На цэнтральнай вуліцы Слуцка адбылося піянерскае шэсце, затым гуляне. Дзеці ў чырвоных галыштуках запоўнілі паркавыя алеі, гучалі звонкія песні. Штогод летам у гонар некаторых прафесійных святаў праходзілі спартыўныя спабор-

талічных цацках-мішэнях. Новы выгляд атрымаў фантан, на жаль, з яго зніклі скульптуры.

На танцпляцоўцы замест духавога граў эстрадны аркестр. Саліст Юрый Юрыкаў прыгожа выконваў сучасныя песні. У перапынках, калі музыкі адпачывалі, гучалі запісы песень Магамаева, П'ехі, Хіля, Лілі Іванавай, яе балгарскіх калегаў і іншых выканаўцаў. Сюды прыходзілі старшакласнікі, працоўныя і студэнцкая моладзь. Танцавалі танга, факстрот, вальс, нядаўні твіст змяніўся модным шэйкам. Калі ж які-небудзь хлопец моцна ў ім віхляўся і пад агульны рогат паходзіў больш на камедыйнага акрабата, чым на танцора, да яго звяртаўся міліцыянер, і той хутка знікаў з пляцоўкі. Лічылася, што і ў танцах патрэбныя стрыманасць і культура.

Восеньскімі халадамі парк нібы зачынаў у чаканні майскага сонца і цяпла. Але зусім ён не пусцеў, праз яго хадзілі

Наш зямляк на Усходзе

Да 200-годдзя з дня нараджэння Іосіфа Гашкевіча

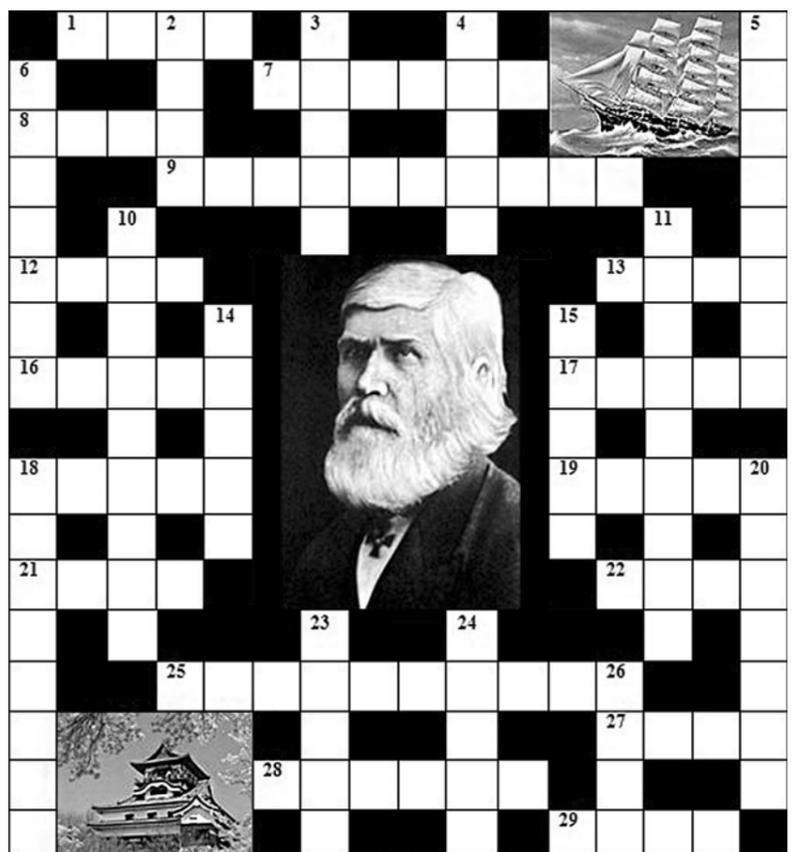
Уздоўж

1. ... Грыгаровіч. Імя выдатнага беларускага гісторыка, мовазнаўца, археографа, па рэкамендацыі якога юнак Іосіф Гашкевіч пасля заканчэння Мінскай духоўнай семінары паступіў вучыцца ў Санкт-Пецярбургскую духоўную акадэмію. 7. ... «Палада». Тып і назва паруснага судна, на якім І. Гашкевіч у якасці перакладчыка суправаджаў дыпламатычную місію Расіі ў Японію; разам з ім у падарожжы быў і вядомы рускі пісьменнік Іван Ганчароў. 8. Зіма – свякруха, ... – матачка (прык.). 9. Адна са шматлікіх прафесіяў І. Гашкевіча; назіранні за надвор'ем ён праводзіў і ў Кітаі, і ў Японіі, і на Радзіме. 12. Грашовая адзінка Японіі. 13. Хрысціянская ...; распаўсюджваннем яе займаўся ў будыйскай Японіі наш зямляк, нягледзячы на тое, што гэта пагражала яму смяротным пакараннем. 16. Дарога, шлях. 17. Службовая асоба пры дыпламатычным прадстаўніцтве. 18. Невершаваная літаратура. 19. Канечная стадыя развіцця насякомых. 21. Народнае эпічнае апавяданне. 22. Тое, што і міжнародны дагавор; у ратыфікацыі ... паміж Расіяй і Японіяй вялікі ўклад унёс і І. Гашкевіч, першы консул Расіі ў Японіі. 25. ... імя І. Гашкевіча; грамадская арганізацыя, якая існуе ў Японіі. 27. Вёска ў Астравецкім раёне, дзе І. Гашкевіч правёў апошнія дні жыцця; такую ж назву носіць і краіна ў Заходняй Афрыцы. 28. Міжнародная арганізацыя, па ініцыятыве якой сёлета адбудзецца шырокамаштабнае святкаванне 200-годдзя з дня нараджэння І. Гашкевіча. 29. ... Кармянскі. Імя чудатворца, святога Беларускай праваслаўнай царквы, блізкага родзіча І. Гашкевіча.

Упоперак

2. ... Мальдзіс. Імя буйнога беларускага вучонага-філолага, пісьменніка, журналіста, дзякуючы якому імя І. Гашкевіча стала шырока вядомым у Беларусі. 3. ... Святога Уладзіміра; адна са шматлікіх высокіх узнагародаў Расійскай Імперыі, атрыманая І. Гашкевічам; а за складанне першага японска-рускага слоўніка наш зямляк быў узнагароджаны залатым медалём і Дзямідаўскай прэміяй. 4. Зняволенне; у ім дзевяць месяцаў знаходзіўся І. Гашкевіч, захоплены ў ... англічанамі. 5. Горад і порт на востраве Хакайда, дзе знаходзілася дыпламатычная рэзідэнцыя консула І. Гашкевіча; там устаноўлены яго бюст; таксама яго бюст устаноўлены і ў г. Астравец. 6. Спецыяліст у галіне славяназнаўства. 10. Спецыяліст па энтамалогіі; ім быў І. Гашкевіч, імя якога названы многія насякомыя. 11. Духоўны сан Мікалая Касаткіна, які ў Японіі сябраваў з І. Гашкевічам; у 1970 г. ён быў кананізаваны царквой як свяціцель Мікалай Японскі. 14. Месцазнаходжанне сёгуна – тагачаснага правіцеля Японіі; І. Гашкевіч быў першым з замежнікаў, каму было дазволена наведваць ... – гэтае святое для японцаў места. 15. Частка воднай прасторы Японскага мора, якая была названая імем І. Гашкевіча (назва такраўску Чосанман). 18. «Белавалосы ...». Так называлі нашага земляка японцы. 20. Айцец ...; духоўнае імя бацькі І. Гашкевіча, які быў праваслаўным святаром у адной з цэркваў былога Рэчыцкага павета. 23. Дрэва, якое для японцаў з'яўляецца сімвалам адвагі, мужнасці, моцнага характару. 24. Буйны японскі горад, старажытна-сталіца Японіі. 26. Канец, каюк.

Склад Іявон ЦЕЛЕШ

Адказы на крыжаванку, змешчаную ў № 11

Уздоўж: 1. Аксана. 4. Прэмія. 8. Бас. 11. Апал. 12. Мята. 13. Смуглявая. 14. Музей. 16. «Ранак». 17. Антон. 21. Сваты. 22. Алеса. 25. Песня. 26. Сонца. 29. Запал. 32. Бяздомнік. 34. Воля. 36. Лета. 37. Нос. 38. «Аманал». 39. Сейбіт. Упоперак: 2. Край. 3. Норма. 5. Рокат. 6. Імя. 7. Чаромха. 8. Багна. 9. Свята. 10. Каханне. 15. Еўразія. 18. Нявеста. 19. «Крылы». 20. Хвалі. 23. Заправа. 24. Бальшак. 27. Ордэн. 28. Цымус. 30. Вясна. 31. Лісце. 33. Сені. 35. «Лім».

Красавік

Віленская археаграфічная камісія (Віленская камісія для разбору і выдання старажытных актаў; Вільня, 1864–1915), афіцыйная навуковая ўстанова, чые выданні з'яўляюцца важкай крыніцай вывучэння гісторыі, эканомікі, культуры Беларусі, гісторыі беларускай мовы – 150 гадоў з часу заснавання.

Беларускае таварыства па сувязях з суайчыннікамі за рубяжом «Радзіма» (Мінск; 1964), грамадскае аб'яднанне – 50 гадоў з часу стварэння.

1 – Кудрэвіч Раіса Уладзіміраўна (1909, Мінск – 2000), беларускі жывапісец, графік – 95 гадоў з дня нараджэння.

1 – Смольскі Браніслаў Сільвестравіч (1909, Мінск – 2005), музыкантаўца, заслужаны дзеяч мастацтваў Беларусі – 105 гадоў з дня нараджэння.

4 – Гашкевіч Іосіф Антонавіч (1814, Рэчыцкі р-н – 1875), дыпламат, мовазнаўца, даследчык Японіі і Кітая, арыенталіст, натураліст – 200 гадоў з дня нараджэння.

4 – Кашыра Юрый (Ежы) Фадзеевіч (1904, Мёрскі р-н – 1943), рымска-каталіцкі святар, пакутнік, блажэнны Рымска-каталіцкай царквы – 110 гадоў з дня нараджэння.

5 – Логінава Таццяна Дзмітрыеўна (1944), кінааператар, лаўрэат прэміі Ленінскага камсамола Беларусі (1978), Дзяржаўнай прэміі СССР (1984) – 70 гадоў з дня нараджэння.

5 – Макарэвіч Леанід Васільевіч (1939, Івацэвіцкі р-н), заслужаны архітэктар Беларусі – 75 гадоў з дня нараджэння.

6 – Жданоўскі Міхаіл Андрэевіч (1939), рэжысёр дакументальнага кіно, сцэнарыст, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Беларусі (1994) – 75 гадоў з дня нараджэння.

6 – Мікола Хведаровіч (сапр. Чарнушэвіч Мікалай Фёдаравіч; 1904, Капыль – 1981), беларускі пісьменнік, перакладчык – 110 гадоў з дня нараджэння.

8 – Вінаградава Ірэна Леанідаўна (1934, Хойнікі), харавы дырыжор, заслужаны работнік культуры Беларусі – 80 гадоў з дня нараджэння.

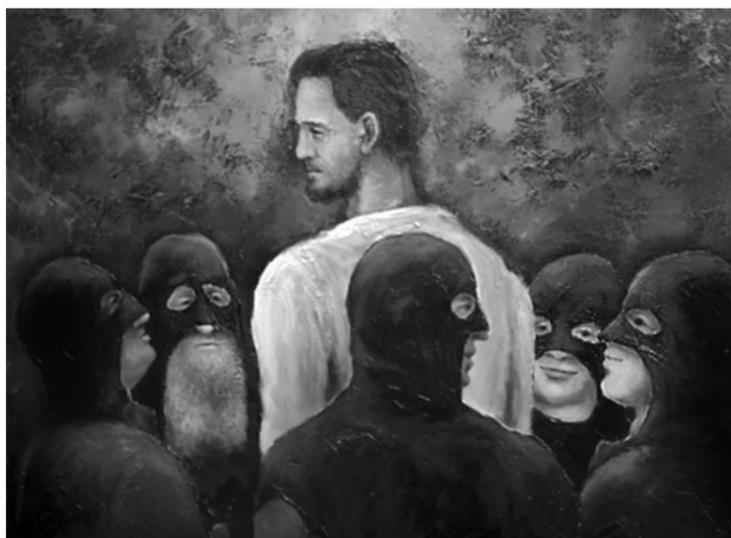
9 – Літвінаў Леў Маркавіч (сапр. Гурэвіч; 1899, Мінск – 1963), рэжысёр, заслужаны дзеяч мастацтваў Беларусі і Татарстана – 115 гадоў з дня нараджэння.

Творчасць нашых чытачоў

Прысвячэнне Каліноўскаму

З пятлёй на шыі
шляхціч юны
На ўзгорку шыбельным
стаяў,
І свет вакольні
позірк сумны
З тугой і смагаю ўбіраў.
Магло ўявіцца:
ён імкнуўся

З сабою ў іншы свет
збраць
Усё, чаго ледзь дакрануўся,
Што толькі марыў
адшукаць.
Гадоў яму было?..
Ледзь дваццаць,
З забінтаванай галавой,
З душой,
што прагнула змагацца

Ігар КЕБЕЦ. «Каліноўскі і каты»

За лепшы лёс
зямлі сваёй.

Не пажадай
ён стаць манкуртам,
Пайшоў Айчыну бараніць
І вось, паранены,
над гуртам
Рабоў і карнікаў стаіць...

Рабоў і карнікаў...
Як многа
Цяпер іх на яго глядзіць...
На жаль, разумнага нічога
Яны не здольныя
стварыць,

Як толькі
разважаць лісліва
Пра балбатню правадыра,
Ці моўчкі й баязліва
Глядзець на пакаранне
бунтара...

***

А ты, сучаснік,
за каго ты
На палатне мінулых дзён,
Чые табе бліжэй
турботы?
Юнак, герой
ці злодзей ён?

Адказ на гэтае пытанне?..
Як не шукаць яго
ў той час,

Калі між
прывідай хістанні
Стварыць манкуртаў
здольны з нас?..

Георгій ШЭЙМЕР, г. Мінск

Малая краязнаўчая энцыклапедыя

(Пачатак у № 1 за 2003 год)

Н – пятнаццатая літара беларускага алфавіта. Паходзіць з кірыліцкай N («наш»), што ўзнікла на аснове грэка-візантыйскай устаўной N («ні»). У старабеларускай графіцы ў сувязі з функцыянаваннем розных пісьмовых школ і выкарыстаннем розных тыпаў пісьма (устаў, паўустаў, скорапіс) ужывалася ў некалькіх варыянтах, якія дапамагаюць вызначаць час і месца напісання помнікаў. Абазначала гукі «н», «н'» («набыти», «нива»). Мела лікавае значэнне «пяцьдзесят». У XVI ст., акрамя рукапіснай, набыла друкаваную форму. У сучаснай беларускай мове абазначае санорныя змычна-праходныя насавыя пярэднеязычныя зычныя гукі «н», «н'» («напрамак», «ніжні» – «н'іжні»). Бывае вялікая і малая, мае рукапісную і друкаваную форму. Пры класіфікацыйным падзеле мае значэнне «чатырнаццаты» (група «н»), пры лічбавай нумарацыі – дадатковае значэнне для размежавання прадметаў пад адным нумарам (шыфр № 8н).

«НА РОСУ» – старажытны карагод. Выконвалі на Юр'я, каля засеянага аўсом поля (лічылі, што гэта забяспечыць добры ўраджай). Часта карагод выконвалі толькі мужчыны: выстройваліся ланцужком і з хлебам у руках абыходзілі вакол кожнага поля. Часам удзельнікі карагода качаліся па зямлі, што нібыта рабіла яе больш урадлівай. У в. Крытышын Іванаўскага р-на аба-

вязковым удзельнікам карагода быў «куст» – убраная зялёнымі галінкамі дзяўчына, якая ішла наперадзе карагода ў суправаджэнні дзвюх дзяўчынаў, з якіх адна несла хлеб, а другая – сподак. Калі падыходзілі да поля, дзяўчына тройчы праводзіла сподак па аўсе: быццам бы збірала з каласоў расу і потым «стрэсвала» яе ў фартух «кусту», які раскідваў яе зноў па полі (пры гэтым дзяўчына, якая выконвала ролю «куста», кожны раз паварочвалася вакол сябе). Часта карагод суправаджаўся песнямі.

НАБАДРЫ, набедрыкі, на бэдрыкі – частка вупражы; рамяні, прымацаваныя да хамута. Надзяваліся на каня пры запраганні яго ў аглоблі. Фіксавалі стацыя-

нарнае становішча хамута на шыі каня і забяспечвалі магчымасць тармажэння ці задняга ходу павозкі. У выязной вупражы рабіліся з упрыгожанымі – узорным швом, бліскучымі металічнымі накладкамі, кутасамі, інш.

НАБАРÓЎСКІ Даніла (1573, Кракаў? – 1640) – паэт, перакладчык, лекар. Паходзіў з збяднелай шляхецкай сям'і. У 1590–1593 гг. вывучаў у Вітэнбергскім універсітэце лацінскую, грэчаскую, нямецкую, французскую, італьянскую мовы, у Базелі – медыцыну, у Арлеане і Страсбургу (1595–1596) – антычную літаратуру. Слухаў лекцыі Галілея ў Падуді (1602) і стаў прыхільнікам яго вучэння. На аснове вучэння Галена напісаў 2 медыцынскія трактаты. Удзельнічаў у барацьбе з эпідэміямі ў Беларусі. У верхах і вершаваных пісьмах (на лацінскай і польскай мовах) са Слуцка, Смалявічаў, Дзяляцічаў – замалёўкі сацыяльных супярэчнасцяў XVI–XVII стст. Высмейваў рэакцыйную шляхту, езуітаў, духавенства. Многім яго вершаваным творам уласцівы алегарызм, рытарычная вобразнасць, гульня словаў і інш. стылявыя асаблівасці. Перакладаў на польскую мову з лацінскай (М. Сарбеўскага), італьянскай (Петрарку), французскай і нямецкай моваў.